

ASPECTE SOCIOLINGVISTICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA DIN PERSPECTIVĂ DIDACTICĂ

SOCIOLINGUISTICS ASPECTS IN REPUBLIC OF MOLDOVA FROM THE DIDACTIC PERSPECTIVE

Anatol IONAȘ, dr., conf. univ.

Catedra LLR, Universitatea de Stat din Tiraspol

Rezumat. Sferele, mediile, condițiile de funcționare a limbii determină mediul, tabloul lingvistic într-un stat. Peizajul glotic actual din prepublică impune un șir de activități cu privire la educația lingvistică și cultivarea vorbirii. Aceste activități preconizează probleme de ordin intern și extern – glotic și extraglotic. Dacă cele extraglotice trebuie și pot fi rezolvate de întreaga societate, cele glotice urmează să le rezolve cultura limbii ca știință filologică aparte. Școlii îi revine sarcina principală de a fi un cultivator și un propagator al tezaurului limbii noastre literare. Cunoașterea fundamentală a gramaticii limbii române e o premisă indispensabilă pentru însușirea operativă a tuturor obiectelor de studiu, ajutându-i pe elevi să-și perfecționeze concomitent gândirea, și cea intuitivă (artistică), pentru a comunica *limpede, clar, nuanțat, colorat*.

Abstract. The spheres, environments, working conditions of the language function determine the environment, the linguistic picture in a state. The current glotic scene in the country implies a series of activities on linguistic education and cultivation in speech. These activities require internal and external problems - glotic and extraglotic. If the extraglotic ones need and can be solved by the whole society, the glotic ones are to be solved by the language culture as a separate philological science. The school has been given the primary task of being a cultivator and a propagator of the treasure of our literary language. The fundamental grammar knowledge of the Romanian language is an indispensable prerequisite for the operative acquisition of all study subjects, helping students refine their thinking, including the intuitive (artistic) one, in order to communicate clearly and colorfully.

Cuvinte-cheie: sociolingvistică, glotic, extraglotic, didactică, educație lingvistică, cultivarea vorbirii, dezvoltarea limbajului, instruire preuniversitară, cultură lingvistică, comunicare verbală, legislație lingvistică.

Key-words: sociolinguistics, glotic, extraglotic, didactics, linguistic education, speech cultivation, language development, pre-university training, linguistic culture, verbal communication, linguistic legislation

Orice limbă există și funcționează numai în societate și pentru societate, evoluează sub influența factorilor sociali, politici, culturali, geografici etc., are loc diferențierea ei teritorială, socială și funcțional-stilistică. Toate acestea impun studierea unor astfel de aspecte importante ale sociologiei limbii, cum ar fi: rolul omului (respectiv, al societății) în dezvoltarea și perfecționarea limbii, formele de existență a limbii (*graiul, dialectul teritorial și social, interdialectul/supradialectul, koine, limba populară vorbită, limba literară*), interacțiunea limbilor, condițiile sociale în care există și funcționează un idiom sau altul [1, p. 236]. Limba este condiția existenței omului ca ființă rațională, prin ea omul judecă, prin ea comunică și prin ea păstrează comoara spirituală acumulată din cele mai vechi timpuri. Prin urmare, limba este codul genetic al unui popor. Toate funcțiile limbii sunt importante, de aceea este greu de stabilit prioritatea uneia dintre ele (primordială, totuși, fiind cea comunicativă). Orice tip de relație se desfășoară datorită *comunicării*. Ea a existat dintotdeauna în mediul interuman. Aceste constatări ne impun să focalizăm atenția asupra unei probleme de maximă importanță – *formarea limbajului*. Nu avem în vedere doar o abordare teoretică ce ține de limbaj, ci ne vom referi la unele

aspecte *sociolingvistice* (mediile, sferile și condițiile în care există și funcționează limba română în Republica Moldova) și repere *pedagogice* ale formării limbajului verbal/oral.

Actualmente, în contextul dezvoltării dinamice a *Tehnologiilor informaționale*, evoluează rapid limbajul și prin asimilarea cuvintelor împrumutate din alte limbi, mai ales anglicismele ori rusismele. Astfel, asistăm la înrădăcinarea unui limbaj pestriț, amestecat, adoptat de adolescenți și nu numai, limbaj care pare tinerilor ”elevat”, dare nu și corect. Enunțuri de tipul *arăți cool* (*arăți excelent, grozav*); *mă simt fresh* (*mă simt bine dispus, vioi, proaspăt*); *totul este ok* (*totul este bine*); *mă gruzesk* (*mă împovărează etc.*) sunt întâlnite des în limbajul tinerilor. Acesta este un afront grav și jenant la ”sănătatea” limbii române și la statutul unui limbaj cult în societate. Pe lângă aceasta, când cetățenii nostri sunt puși în situația de a vorbi în fața unei camere de luat vederi, ori muțesc de-a binelea, ori refuză să vorbească, ori, dacă vorbesc, folosesc un limbaj de ”lemn”. În atare cazuri ne dăm seama de sărăcia noastră lingvistică, de starea ”embrionară” a limbajului nostru verbal.

Astăzi problema *dezvoltării limbajului* devine una actuală, când societatea cere personalității, nu indivizi; când e nevoie de comunicare civilizată atât sub formă scrisă, cât și orală, - a venit ceasul al doisprezecelea pentru o acțiune unită și hotărâtă de îmbunătățire a calității limbii. De acest lucru ne convingem doar dacă suntem conștienți de realitatea limbajului verbal, dar și de al celui scris, în contextul școlii preuniversitare. O simplă spicuire de propoziții, sintagme, fraze din eseurile celor care susțin examenele de bacalaureat, ne readuc, ne trezesc la o crudă realitate: în școli nu se dezvoltă suficient limbajul verbal și scris. *Erorile* elevilor vorbesc indirect despre *erorile* comise de unii profesori, care uită menirea lor și devin doar niște ”muncitori” pe care nu-i interesează cum ”zboară tânăra generație în valurile vieții”, cu ce configurație axiologică sunt dotați. Astfel, elevilor nu li se formează una dintre cele mai importante tipuri de conștiință – cea lingvistică. Lipsa acesteia duce la acceptarea *oricărui* vocabular comod în discuții din *oricare* limbă decât cea română. Nu trebuie să uităm că, una e să vorbești greșit limba în cercuri restrânse, familiare (nimeni nu vorbește perfect), dar e alta să transmiți în mod neglijent și superficial greșelile tale de vorbire zecilor, sutelor, milioanele de ascultători fie prin mass-media sau fie în școli, universități și în instituțiile de conducere ale țării.

Schimbările negative din limba română vorbită (care se oglindesc în parte și în cea scrisă) pot fi grupate în două categorii distincte și anume:

1. Cele rezultate din *influențele străine*, deci externe.
2. Cele rezultate din *influențele românești*, deci interne.

Schimbările negative din *influențele străine* au la bază următoarele cauze, care adesea se întrepătrund:

- a) Supraevaluarea calității unei limbi străine în detrimentul celei române.
- b) Traducerile greșite din limbi străine în limba română.
- c) Preluarea voluntară subiectivă a unor sensuri străine pentru cuvintele deja existente în limba română.
- d) Preluarea voluntară subiectivă a unor cuvinte străine inutile, care să le înlocuiască pe cele existente, expimând aceleași noțiuni.

- e) Preluarea unor norme și deprinderi străine de vorbire în pronunție, gramatică, vocabular, ordinea cuvintelor în propoziții etc.

Schimbările negative rezultate din *influențele românești* sunt generate:

- a) De cunoașterea lacunară a normei, a formelor corecte ale limbii.
- b) De superficialitate și lipsa de respect față de normă.
- c) De crearea individuală de cuvinte noi sau modificarea celor existente, din dorința de originalitate.
- d) De pierderea treptată a simțului natural al corectitudinii limbii.

Trebuie de menționat că schimbările negative generate de *supraevaluarea calității* unei limbi străine și *subevaluarea* celei române stau la baza tuturor celorlalte cauze enumerate [2, p.15]. În goana după originalitate, în prezent mai întâlnim câte un scriitor sau reporter improvizat ce se simte chemat să formeze cuvinte noi sau să le folosească pe cele existente în forme și contexte noi. Iată câteva exemple: **licențierea muncitorilor** = *concedierea lor*; **politică domestică**, de parcă ar exista și *politică sălbatică*; *se spune cu **aproximitate** = cu aproximație*; **neinvidiabile** = *de neinvidiat*; **persoane anevoioase** = *nevoiașe*; *se arată **progresiv** în relații = progresist*; *vin aici pentru a lua **grăsime** = a se îngrășa*. Numărul exemplurilor asemănătoare este mare, încât ar putea umple un dicționar [2, p. 19]. Savanții lingviști și metodiști, scriitorii de prestigiu, profesorii din școala preuniversitară manifestă ”rezerve îndreptățite față de orice încercare de a denatura, prin înnoiri gratuite, limba” [3, p. 101], ei fiind în același timp și apărători, și păstrători ai patrimoniului lingvistic. Dar care este situația limbii române din învățământul preuniversitar și universitar? Cum este însușită limba română de către alolingvi și care sunt prevederile *Legislației Lingvistice* în acest sens?

Actualmente, în majoritatea țărilor europene se desfășoară mutații dintre cele mai semnificative în domeniul *renovării programelor școlare*, implicit în cel al *proiectării unor conținuturi noi* destinate procesului de instruire. *Limba maternă și literatura națională în liceu* se situează, în fiecare dintre aceste țări, cum, de alt fel, este și firesc, în miezul demersului înnoitor [4, p.47]. Vrem să precizăm că nu pledăm nicidecum pentru copierea **tale quale** a unor soluții adoptate în alte țări, însă cunoașterea acestora ne poate conduce la clarificarea și sedimentarea viitoarelor noastre opinii în perspectiva reformei învățământului. Îmbunătățirea programelor educaționale este o problemă fundamentală relevantă. La baza ei stau două aspecte esențiale: 1. Ce trebuie să fie predat? și 2. Care sunt modalitățile eficiente de predare? Totodată, trebuie să accentuăm că în Republica Moldova (RM) conviețuiesc mai multe etnii, fiecare având limba sa națională. Mediul lingvistic în orașul Chișinău și celelalte orașe și orașele ale RM rămâne să fie în continuare rusesc pentru că raportul dintre numărul moldovenilor și cel al alolingvilor nu se schimbă. Astfel numărul de moldoveni din orașul Chișinău constituie 43% din populația urbei, din Bălți – 38%, din Tighina – 25%, Dubăsari – 33%, Tiraspol – 18%. Apariția firmelor cu textele în două limbi n-a schimbat esențial mediul lingvistic. Firmele noi nu sunt favorabile pentru însușirea limbii române de către alolingvi. Alolingvii au și varianta rusă a denumirilor de organizații, întreprinderi, ale magazinelor și mărfurilor din magazine etc. [5, p. 70], - astfel nu mai au nevoie să învețe limba de stat (limba română).

În prezent față de ei nu se înaintează cerințe la cunoașterea limbii oficiale și aproape că nu mai sunt cursuri de însușire a limbii de stat de către alolingvi. Este clar de la sine că în situația creată se impune stringent activitatea de *educație lingvistică* și *cultivare a vorbirii* ca ”să nu avem două limbi, una în gură și alta pe hârtie”(Ion Ghică)[6, p. 5]. Atare activitate preconizează probleme de ordin intern și extern – *glotic* și *extraglotic*. Cele de ordin extraglotic se referă la realități ontice – limba în mediul social. Ele pot și trebuie să fie rezolvate de întreaga societate: ● asigurarea mediului glotic național în baza unui program de stat privind funcționarea nestingherită a limbii române în toate mediile, sferele vieții sociale; ● asigurarea educației lingvistice în baza unei programe teoretice și aplicative conștiente pentru toate treptele de instruire preuniversitară; ● editarea literaturii în limba română a instrumentelor normative în număr suficient pentru toate vârstele, interesele, gusturile în vederea dezvoltării simțului și a culturii limbii [6, p. 5].

Problemele de ordin glotic urmează să le rezolve cultura limbii ca disciplină filologică aparte prin interpretarea științifică a noțiunilor de bază ale acesteia, în special a normei literare. Acest lucru necesită și anumite eforturi de ordin practic privind dezvoltarea și perfecționarea aspectului ei literar, cum ar fi actualizarea curriculei școlare, renovarea manualelor de limbă și literatură română care trebuie să ofere esențialul. În acest context vrem să facem o remarcă și să precizăm că școala *nu poate* (și nici nu trebuie) oferi tot, mai ales în materie de literatură. Programele, manualele trebuie să includă cele mai reprezentative texte, care vor dezvolta în cea mai mare măsură *gustul estetic* al elevilor, capacitatea lor de a înțelege și de a interpreta diverse tipuri de scriitură, disponibilitatea pentru *frumosul literar*; și, nu în ultimul rând, acele texte care vor structura la modul optim deprinderile de lectură, plăcerea de a citi [4, p. 48].

Orice activitate didactică privind însușirea unor materii presupune neapărat și anumite acțiuni practice, de exersare (în primul rând, de repetare = **repetitio est mater studiōrum** → *repetarea este mama cunoștințelor*), în vederea consolidării cunoștințelor teoretice. Aceste acțiuni înglobează exerciții, probleme, jocuri didactice, lucrări de laborator etc. Activitățile didactice de însușire a limbii materne și, mai ales, cele de asimilare a tehnicilor de comunicare, nu fac excepție în acest sens [7, p.3]. Competența de comunicare figurează în curriculele pentru toate disciplinele, având statut de competență-cheie la disciplina *Limba și Literatura Română* și statut de competență transversală în cazul celorlalte discipline școlare. Includerea acesteia în toate curriculele pune în evidență, o dată în plus, importanța *comunicării* și a *limbajului* ca mijloc particular de comunicare, omniprezent și pantemporal [8, p.63]. În procesul comunicării cotidiene, vorbitorii au de soluționat diverse probleme de exprimare: ● au formulat bine gândul sau nu? ● cum s-ar putea de formulat mai bine? ● s-au exprima corect? etc.

În cele ce urmează vom aborda câteva tipuri de greșeli lexico-semantice întâlnite frecvent, făcând, totodată, și o clasificare a lor. Trebuie de remarcat că greșeala, o dată comisă, poate afecta conținutul mesajului și, prin urmare, poate compromite actul comunicării ca modalitate de transmitere a mesajului de la o persoană la alta. Evident, pentru a nu o comite sau pentru a o corecta, vorbitorul trebuie să înțeleagă esența greșelii, cauza ei și modul în care ea trebuie rectificată [7, p.3].

- **Pleonasmul** (folosirea alăturată a unor cuvinte cu același înțeles – *abundență mare, a conviețui împreună, folclor popular etc.*). Pleonasmul este greșeala frecvent întâlnită la unele posturi de televiziune: ♦ am **aniversat** fix un **anișor** (B1 TV, 3.VI. 16); ♦ **încă o dată a revenit** alături de noi (OTV, 21.VI.16). Sursa pleonasmului o reprezintă deseori și necunoașterea unor cuvinte, în special neologice: *contrar deontologiei profesionale* (N 24 PLUS, 24.VI.16), corect: *contrar deontologiei*.
- **Dezacordul semantic** (asocieri inacceptabile, de cele mai multe ori între substantiv și adjectiv, între verb și substantiv, verb și adverb): ♦ *cei doi lideri au servit fiecare câte un burger* (N24 PLUS, 25.VI.16), corect: *cei doi lideri au mâncat/au luat fiecare câte un burger*; ♦ *carnea tocată, care suferă și ea o reducere de preț* (Kanal D, 6.VI.16), corect: *carnea tocată, care se vinde mai ieftin*.
- **Etimologia populară** (fenomenul prin care un vorbitor, bazându-se pe diverse asemănări formale, alătură un cuvânt de altul cu care nu are nici o legătură genetică). Etimologia populară este determinată uneori de simpla apropiere sonoră sau semantică a cuvintelor cu care se face asocierea: *incuibație* pentru *incubație* (prin asocierea cu *cuib*), *combinaj* pentru *concupinaj* (prin asocierea cu *combinație*), *boliclinică* pentru *policlinică* (prin asocierea cu *boala*) ș.a. Unele cuvinte formate au pătruns apoi și în limba literară. În Evul Mediu o armă de foc se numea *muschet* sau muschetă (fr.*mousquet*). Ostașul care lupta cu *muschetul* era numit *muschetar* (fr.*mousquetaire*). Pe lângă această formă normată circula și cea formată prin etimologie populară *mușchetar* (*cu mușchi tari*).
- **Tautologia** (utilizarea *aceluiași* cuvânt sau a unor cuvinte din *aceeași* familie lexicală cu funcții sintactice diferite, din incapacitatea de a găsi un sinonim): ♦ *Am vorbit această vorbă de mai multe ori*; ♦ *Am lucrat la această lucrare mai mulți ani etc.* Soluția ar fi să se recurgă la un echivalent semantic contextual: *Am exprimat acest gând de mai multe ori// M-am exprimat pe marginea acestui subiect de mai multe ori// Am vorbit despre aceasta de mai multe ori// Am exteriorizat această vorbă/gând de mai multe ori etc.// Am lucrat la acest proiect mai mulți ani// Această lucrare este rezultatul mai multor ani de activitate/cercetare.*
- **Anacolutul** este o discontinuitate sau ruptură logico-semantică în interiorul unei propoziții sau al unei fraze. Această discontinuitate sintactică este o greșeală de stil și poate afecta o categorie gramaticală (cazul, numărul, persoana) sau întreaga structură a enunțului. Anacolutul este mai frecvent în registrul oral, când locutorul e pus în situația de a vorbi liber, fără a avea în față un text pregătit în prealabil: ♦ *Am realizat o audiență care nici noi nu ne-am așteptat* (OTV, 25.VI.16), corect: *Am realizat o audiență la care nici noi nu ne-am așteptat*; ♦ *Parcă eram niște copii care le-au plecat părinții* (OTV, 26.VI.16), corect: *Parcă eram niște copii căroră le-au plecat părinții*.
- **Cacofonia** este o asociație neplăcută de sunete: ♦ *...înainte ca Cabinetul...*(B1 TV, 1.VI. 16); ♦ *...vacanțe ieftine pe perioade...*(Antena 1, 05. V.16); ♦ *...rămâneți pe fir ca colega mea să vă ia datele* (Radio România, Actualități, 20. VI.16) etc. Orice vorbitor, într-o exprimare corectă și îngrijită, poate evita cacofoniile prin înlocuirea lor cu sinonime, prin schimbarea topicii sau prin intercalarea unor cuvinte care pot despărți silabele cacofonice.

Deși greșelile sunt prezente și în fonetică, morfologie și sintaxă, lexicul este sectorul (permanent deschis, care reflectă orice inovație în societate, în modul de a gândi/*modus cogitandi*) în care se produc cele mai rapide schimbări și, din această cauză, au loc numeroase abateri de la norma limbii literare. Eșalonarea tuturor tipurilor de greșeli necesită un studiu aparte, mult mai profund și voluminos.

Problemele de cultivare a limbii, regimul unic de vorbire în școală, profesorul-filolog și rolul lui în procesul de instruire sunt doar unele dintre obiectivele esențiale ale pregătirii preuniversitare. Școlii îi revine sarcina principală de a fi un cultivator veritabil și un propagator curajos al inepuizabilului tezaur al limbii noastre literare. În școală elevul își formează o cultură lingvistică, însușește legile obiective ale limbii, ce dirijează dezvoltarea societății umane, ceea ce se manifestă și în felul lui de a vorbi și a scrie. Prin urmare, orice profesor, indiferent de disciplina ce o predă, trebuie să cunoască limba maternă prin care își expune materia, devenind un model de exprimare, demn de a fi imitat [9, p. 7].

Privind în viitor, putem spune cu certitudine că simțul valorii limbii și al culturii materne trebuie susținut pentru continuitatea identității naționale (nu din motive șovine, politice etc.). Limbile și culturile supraviețuiesc în istorie numai dacă sunt păstrate cu devotament de purtătorii lor.

Bibliografie:

1. Dumeniuk I., Matcaș N. *Introducere în lingvistică*, Chișinău, 1980.
2. Tataru A. *Limba română, încotro?* În: *Limba Română*, nr. 3-4, Chișinău, 1997.
3. Popescu I. *Școala, păstrătoare a bunelor tradiții*. În: *Limba Română*, nr.1, București, 1997.
4. Crișan Al. *Literatura națională și limba maternă în învățământul liceal*. În: *Limba Română*, nr. 5-6, Chișinău, 1996.
5. Ciobanu An. *Unele cauze ale erodării factorului "conștiința națională"*. În: *Limba Română*, nr. 4, Chișinău, 1995.
6. Vicol N. *Implicații didactice la fonetică*, Chișinău, 1999.
7. Șchiopu C., Vâlcu-Șchiopu M. *Comunicarea: greșeli și soluții la limba română*, Chișinău, 2014.
8. Popa V., Sainenco A. *Structurile asociative: abordare didactică și experiment asociativ*. În: *Noua Revistă Filologică*, anul II, nr. 1-2 (3-4), 2011.
9. Dodon E. *Viziunea profesorului Anatol Ciobanu asupra unor probleme de limbă în învățământul preuniversitar*. În: *Omagiu profesorului și omului de știință Anatol Ciobanu*, Chișinău, 2004.